

Haçlı Seferleri Döneminde Hristiyanlarla Yaşanan Dini-İtikadi Tartışmalar (Eyyubiler Dönemi)

Religious And Theological Debates With Christians During The Crusades (Ayyubid Period)

ÖZET

Eyyübiler dönemi, İslam tarihinde ötekiyle etkileşimin güçlü olduğu bir döneme tekabül etmektedir. Zira Haçlı Seferlerinin büyük bir bölümü Eyyübiler döneminde gerçekleşmiştir. Haçlı Seferlerinin fikri, iktisadi, sosyal ve siyasal birçok nedeni olsa da kitleleri harekete geçiren bu seferleri başlatan Papa II. Urban'ın ateşli dini vaazlarıydı. Süreç içerisinde seferler farklı mecralara evirildi; fakat dini boyutunu hiçbir zaman kaybetmedi ve taraflar arasında askeri mücadelenin yanında dini tartışmalar da yaşandı. Yaşanan mücadelede Müslümanlar ilk başlarda toprak kaybı yaşasa da çok sayıda Hristiyan'ın Müslüman olmasıyla dini anlamda önemli kazanımlar elde etti. Gerçekleşen ihtida olaylarının meydana gelmesinde siyasi, ekonomik, sosyal ve psikolojik birçok etken bulunmakla birlikte Eyyübî âlimlerinin Hristiyan inancını kritik ettikleri eserlerinin oluşturduğu bilinç de etkili olmuştur. Bu bağlamda Eyyübiler döneminde daha çok Eş'arî-kelamcı kimliğiyle öne çıkan, yanı sıra Kitab-ı Mukaddes'i ve yazıldığı dili iyi bilen Ebu'l-Bekâ Salih b. Hüseyin el-Hâşimî el-Caferî ve Şihâbüddin Ahmed b. İdris el-Karrâfî'nin eserleri dikkat çekmektedir. Öneme binaen bu çalışmada söz konusu eserler incelenerek Hristiyan ve Müslümanlar arasında yaşanan dini-itikadi tartışmaların çerçevesi hakkında bir fikir oluşturulmaya gayret edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Haçlı Seferleri, Eyyübiler, Hristiyan itikadı, el-Caferî, el-Karâfî

ABSTRACT

The Ayyubid period corresponds to a period of strong interaction with the other in Islamic history. This is because most of the Crusades took place during the Ayyubid period. Although there were many intellectual, economic, social, and political reasons for the Crusades, it was the fiery religious sermons of Pope Urban II that mobilized the masses. In the process, the campaigns evolved into different channels; however, they never lost their religious dimension, and there were religious debates as well as military struggles between the parties. Although the Muslims initially lost territory in the struggle, they made significant religious gains as many Christians converted to Islam. While there were many political, economic, social, and psychological factors in the conversion events, the consciousness created by the works of Ayyubid scholars criticizing the Christian faith was also effective. In this context, the works of Abu al-Baqâ Salih b. Husayn al-Hâshimî al-Jafari and Shihâb al-Dîn Ahmad b. Idris al-Karrâfî, who were prominent in the Ayyubid period mostly for their Ash'arite theologian identity and who knew the Bible and the language in which it was written, stand out. Due to its importance, this study analyzes these works and tries to form an idea about the framework of the religious-theological debates between Christians and Muslims.

Keywords: Crusades, Ayyubids, Christian faith, al-Jafari, al-Qarafi

GİRİŞ

Haçlı Seferlerinin, Hristiyan ve Müslüman dünyanın karşı karşıya geldiği Ortaçağın en önemli olayı olduğunu söylemek mümkündür.(Usta, 2011, s. 691) XI. yüzyıl Batı Avrupa'sında hâkim olan fikrîsel, sosyal, ekonomik ve dini durumun etkili olduğu(Âşûr, 2010, s. 25) bu seferler, Müslüman coğrafyada bazı Hristiyan devletlerinin kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Hareketi yönetenlerin yeni topraklar elde etme ve ekonomik kazançlar sağlama gibi dünyevi niyetleri daha baskın olsa da kitleleri harekete geçiren aslında dini söylemlerdi. Nitekim Haçlı Seferleri, İmparator'un egemenliğinden çıkarak bütün Hristiyanların lideri olduğunu ilan eden Papa II. Urban'ın(Sırma, 1996, ss. 152-153) 487/1095 yılında Avrupa'nın birçok yerinde yaptığı ateşli propagandalarla başlamıştır. II. Urban, özellikle Fransa'nın Clermont şehrinde yaptığı konuşmasında Avrupa'nın Müslümanlar tarafından kuşatılmaya başladığı, doğuda bulunan dindâşlarının baskı altında olduğu ve kutsal Kudüs topraklarının özgürleştirilmesi gerektiğini söyleyerek yöneticileri ve geniş kitleleri harekete geçirmiştir.(Kasım, 1990, ss. 89-93) Böylece 489/1097 yılında I. Haçlı seferiyle yaklaşık iki yüz yıl sürecek Haçlı istilasını başlatmıştır. Haçlıların Şam diyarında yer alan Akka şehrinde çıkarılmasıyla Haçlı Seferleri dönemi askeri anlamda sona ermiştir.(Âşûr, 2010, s. 1/25) İnançsız Müslümanların elinde tutsak bulunan kutsal şehir Kudüs'ün kurtarılması temasıyla başlayan(Usta, 2011, s. 691) Haçlı Seferleri zaman içinde farklı mecralara evirilse de dini boyutunu hiçbir zaman kaybetmemiştir. Nitekim VII. Haçlı Seferini yürüten Fransa Kralı IX. Louis'in Eyyübî sultanı Melik Necmeddin Salih'e gönderdiği mektubundaki "Seni tehdit eden fırtınadan kurtulman için tek yol var: Hristiyan dinini öğretecek rahipleri kabul et."(Çalışır, 2018, s. 135; Çekiç, 2020, s. 247) ifadeleri söz konusu seferlerin dini hararetini koruduğunu göstermektedir.

İlhan Baran¹

How to Cite This Article

Baran, İ. (2023). "Haçlı Seferleri Döneminde Hristiyanlarla Yaşanan Dini-İtikadi Tartışmalar (Eyyubiler Dönemi)", International Academic Social Resources Journal, (e-ISSN: 2636-7637), Vol:8, Issue:53; pp:3776-3782. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/ASRJOURNAL.72398>

Arrival: 12 August 2023

Published: 30 September 2023

Academic Social Resources Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı, Bingöl, Türkiye

EYYÛBÎ-HAÇLI MÜCADELESİNİN YAŞANDIĞI DÖNEMİNDE GERÇEKLEŞEN İHTİDA OLAYLARI

Eyyûbiler dönemi, İslam tarihinde ötekiyle etkileşimin çok güçlü olduğu bir döneme tekabül etmektedir. Haçlılarla mücadele eden Eyyûbiler birçok başarı kazanmış ve Kudüs'ü onların elinden kurtarmıştır. Fakat Eyyûbilerin başarısı siyasi ve askeri alanla sınırlı değildir. Bu dönemde azımsanmayacak sayıda Hristiyan'ın İslam dinine geçtiği bilinmektedir. Cloude Cahen, Haçlı seferleri öncesi ve sonrasında Müslüman coğrafyada yaşayan çok sayıda Hristiyan'ın iyi hayat standartlarına sahip olmaları ve baskıya maruz kalmamalarına rağmen İslam dinini benimsediğini kaydetmektedir.(Cahen, 1995, s. 35; Süleyman b. Abdullah, 2007, s. 1/428) Thomas Arnold ise Kudüs Krallığı'nın adli sicil belgelerinde Müslüman olmuş birçok Hristiyan'dan söz edildiğini belirtmektedir.(Arnold, 1971, s. 110) Yine onun kaydettiklerine göre Tapınak Şövalyeleri başkomutanı Amaury de la Roche 1266 yılında yazdığı günlüğünde, Papa ve onun Sicilya'daki vekillerinden, fakir yaşlı ya da eli silah tutamayanların Filistin sahillerine geçmelerine engel olmalarını istemiştir. Zira orduda yer alamayacak bu kişiler ya esir alınacak ya da Müslümanlar tarafından dinlerinden döndürülecektir.(Arnold, 1971, s. 112) Aslında Müslümanlara karşı savaşmış bazı üst rütbeli Haçlı şövalyesi ve birçok askerinin de İslam ile şereflendiği bilinmektedir. Bunda Eyyûbî Devleti'nin kurucusu Selahaddin Eyyûbî'nin etkisi dikkat çekmektedir. İbn Şeddâd, Sayda hâkiminin Nâsıra'da Selahaddin'i ziyaret ettiğini, Selahaddin'in onu saygıyla karşılayıp beraber yemek yediğini, ardından İslam dininin güzelliklerini anlatıp onu Müslüman olmaya teşvik ettiğini gördüğünü belirtmektedir.(İbn Şeddâd, 1994, s. 66) Selahaddin Eyyûbî, ilmi birikime sahip olmakla beraber gayri Müslimlerle kelâmî münazaralar yapmamış, soyut deliller yerine örnek kişiliği ve İslam'ın dini ve dünyevi faziletlerinden söz etmek gibi somut şeylerle onları İslam'a kazandırma gayreti gütmüştür. Nitekim Sir Thomas Arnold, XII. Yüzyılda Haçlıların egemen olduğu topraklarda çok sayıda Hristiyan'ın İslam'ı benimsediğini, bunları İslam'a kazandıranların kimler olduğu hakkında net bir bilgi sahibi olmadığını, fakat bunların başında Yüce Ruhlu Selahaddin Eyyûbî'nin geldiğini bildiğini söylemektedir. Arnold, Selahaddin'in gerek güzel ahlaki gerekse kahramanlıklarla dolu hayatının kendi dönemindeki Hristiyanların zihin dünyasında büyümlü bir etki bıraktığından söz etmektedir. Onun cazibesine kapılan birçok Hristiyan, Müslüman olmuş ve kendi halklarından ayrılarak Müslümanların safına katılmıştır. Örneğin Tapınak Şövalyeleri kumandanlarından İngiliz asıllı Albanslı Robert Müslüman olmuş, Selahaddin'in ordusuna katılarak Kudüs'ün fethinde kumandanlık yapmıştır. Samimiyetiyle Selahaddin'in yakınlığını kazanan Robert, Sultan tarafından yeğenlerinden biriyle evlendirilmiştir.(Arnold, 1971, ss. 110-111) Yine Kudüs Kralı Lüzinyanlı Guy'ın da esir düştüğü meşhur Hittin savaşından önceki gece Kral'ın altı şövalyesi özgür iradeleriyle Selahaddin'in safına geçerek Müslüman olmuşlardır. Kudüs'ün Fethi üzerine III. Haçlı seferi düzenlenmiş, zor şartlara tahammül edemeyen birçok Haçlı askeri Müslümanlara sığınmıştır. Bunların bir kısmı Müslümanlara bağlı olmakla birlikte dinlerini değiştirmeyen birçoğu ise içtenlikle İslam'ı benimsemiştir.(Arnold, 1971, s. 111) Nitekim Arnold'un aktardığına göre III. Haçlı Seferi'nde Aslan Yürekli Kral Richard'a eşlik eden tarihçi Howdenli Roger, bu durumu esefle karşılamış, din değiştiren bu askerlerin ebedi hayatlarını kaybettiklerini söyleyip onları ağır ifadelerle kınamıştır.(Arnold, 1971, s. 112)

Yukarıda zikrettiğimiz ihtida hadiseleri sonraki dönemlerde de devam etmiştir. Örneğin Haçlı tarihçisi Join De Joinville'in şahit olduğu bir olayda 1250 yılında esir alınan Fransa Kralı IX. Louis, fidye vermesi karşılığında serbest bırakılacağı söylenmiş ve fidyelerini vereceğine dair bir yemin metni kendisine okutulmuştur. İlginç olan şu ki söz konusu bu yemin metni daha önce Müslüman olmuş Hristiyan din adamları tarafından hazırlanmıştır.(Joinville, 2002, ss. 146-147) Bu hadisenin yaşandığı esnada Kudüs Kralı Yuhanna'nın 1219'daki Dimyat saldırısına eşlik eden fakat daha sonra Mısır'a yerleşerek Müslüman olan Provençalı Fransız biri hediye takdim etmek için huzura gelmiştir.(Arnold, 1971, s. 112)

Arnold, yukarıda aktarılan hadiselerden hareketle İslam'ı benimsemiş çok daha fazla sayıda Hristiyan olduğu söyler. Zira anlatılanlar, bu durumdan hiç hoşnut olmayan bazı Hristiyan tarihçilerin kayıt altına aldıklarıyla sınırlıdır. Müslüman tarihçiler ise sultan-emir ve fetih merkezli tarih anlatımına yoğunlaştıkları için bu toplumsal değişime çok değinmemişlerdir.(Arnold, 1971, s. 113)

EYYÛBİLER DÖNEMİNDE BAZI ÂLİMLERİN HRİSTİYANLARA KARŞI YÜRÜTTÜĞÜ DİNİ-İTİKADİ MÜCADELE

Yukarıda zikredilen ihtida olaylarının meydana gelmesinde siyasi, ekonomik, sosyal ve psikolojik birçok etken bulunmakla birlikte Eyyûbî âlimlerinin Hristiyan inancını kritik ettikleri eserlerinin oluşturduğu bilinç de etkili olmuştur. Bilindiği üzere tarihsel süreç içerisinde Müslümanlar en büyük savaşlarını Hristiyanlara karşı yapmıştır. Bizans'la mücadele, Endülüs ve Sicilya'da yaşananlar ve Haçlı Savaşları bunun açık bir göstergesidir. Yine İslam aleyhine ileri sürülen iddiaların çoğu Hristiyanlar tarafından üretilmiştir.(Süleyman b. Abdullah, 2007, s. 1/67) Bu nedenle Hristiyanların İslam'ı benimsemesi, Müslümanlar için gerek siyasi gerekse dini açıdan önem arz etmekteydi. Bunun için Eyyûbî sultanlarının da teşvikiyle dönemin âlimleri tarafından gerek yüz yüze gerekse yazılı metinler halinde Hristiyan düşüncesine karşı güçlü bir fikri mücadele yürütüldü. Bu bağlamda Eyyûbiler döneminde daha çok Eş'arî-kelamcı kimliğiyle öne çıkan ulema tarafından birçok eser kaleme alındı. Söz konusu dönem ulemasından olan Abdulkadir b. Abdullah el-Fehmî el-Harrânî (612/1215) ve Selahaddin Eyyûbî'nin oğlu Melik Aziz'in vezirliğini yapan Yusuf b. İbrahim eş-Şeybânî el-Kıfî'ye (646/1248) *er-Red 'ale'n-Nasârâ* adlı birer risale ve Abdulaziz b. Ahmed ed-Dümeiri'ye (694/1294) *İrşâdu'l-hayârâ fi'r-reddi 'ale'n-Nasârâ* adlı bir eser nispet edilse

de(Süleyman b. Abdullah, 2007, s. 1/407-408,415) bunlar ilim dünyasına henüz kazandırılmamıştır. Ancak aynı dönem ve bağlamda kaleme alınmış ve tahkiki yapılmış bazı eserler de mevcuttur. Ebu'l-Bekâ Salih b. Hüseyin el-Hâşimî ez-Zeynebî el-Caferî'ye (668/1269) ait *Tahcîlü men harrefe't-Tevrâte ve'l-İncîl*(el-Caferî, t.y.) ve onun olgunlaştırılmış bir muhtasarı olan *Beyânu'l-vâdhi'l-meşhûd min fedâihi'n-Nasârâ ve'l-Yehûd*(el-Caferî, 1432) ile *er-Red 'ale'n-Nasârâ*(el-Caferî, 1988) adlı üç eser bulunmaktadır. Şihâbüddîn Ahmed b. İdris el-Karrâfî'nin (684/1285) ise *Edilletü'l-vahdâniyye fi'r-reddi 'ale'n-Nasrâniyye*(el-Karâfî, 1988) ve *el-Ecvibetu'l-fâhire 'ani'l-esileleti'l-fâcire*(el-Karâfî, 1987) isimleriyle iki eseri bulunmaktadır.

Hız. Peygamber'in soyundan geldiği belirtilen Ebu'l-Bekâ el-Caferî, 581/1185 yılında Mısır'da doğmuş 668/1269 yılında Kahire'de vefat etmiştir. Bir dönem Kos şehrinin kadılığı yapmış ve daha çok edebî yönüyle öne çıkmıştır.(el-Yûnînî, 1955, s. 2/438) Hakkında bilgi veren kaynaklarda mezhebi kimliğine dair bir veri bulunmamaktadır. Fakat Hristiyanlarla yaptığı bazı tartışmalarda kullandığı ifadeler, itikatta Eş'arî olduğunu göstermektedir. Allah'ın sıfatlarından söz ederken sadece yedi subûtî/meânî sıfat sayması ve hüsün-kubuh meselesindeki ifadeleri onun Eş'arî olduğuna dair verilebilecek örneklerdir.(el-Caferî, 1432, ss. 259, 306-307).Yukarıda zikrettiğimiz eserler dışında kaynaklarda başka bir eserinden söz edilmemekte ve hakkında çok kısa bilgi verilmektedir. Fakat yazdığı eserlerden Hristiyan rahiplerle mükerrer defa yüz yüze münazaalar yaptığı,(el-Caferî, t.y., ss. 233, 250, 253) Rumca/Grekçe ve İbraniceyi iyi derecede bildiği anlaşılmaktadır.(el-Caferî, 1432, ss. 115-116) Ayrıca kimi Eyyübî sultanlarıyla iyi ilişkilerinin olduğu ve Hristiyanlarla yaşanan tartışmalarda kendisine başvurulduğu bilinmektedir. Nitekim Kutsal Roma İmparatoru II. Friedrich'in Melik Kâmil'e bazı sorular yollayarak Müslümanlardan bunlara cevap vermelerini istemesi üzerine Caferî, bizzat Sultan tarafından görevlendirilmiş ve kendisinden Hristiyan inancının yanlışlığını ortaya koyacak bir eser yazması istenmiştir.(el-Caferî, 1432, ss. 102-103) Caferî'nin, ulema içinde de yukarıda zikrettiğimiz yönüyle öne çıktığı anlaşılmaktadır. Nitekim *Tahcîlü men harrefe't-Tevrâte ve'l-İncîl* adlı eserini kimi alimlerin Hristiyanlara karşı koymak için bir eser telif etmesini istemeleri üzere kaleme aldığını belirtmektedir. Yanı sıra bu eseriyle Müslümanlara, kutsal kitaplarından hareketle Hristiyanlarla tartışmayı öğretmek, onların İslam ile şereflemelerine vesile olmak ve Müslümanların delillerini artırarak inançlarına bağlılıklarını güçlendirmek istediğini dile getirmektedir.(el-Caferî, t.y., ss. 101-102)

Ebu'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs el-Karâfî ise ilim dünyasında Caferî'den daha çok tanınan bir isimdir. 626/1229 yılında Mısır'da doğan Karâfî, yaşadığı dönemde Mâlikîlerin reisi kabul edilmiştir. Ayrıca Mısır'da ilmi faaliyetlerini yürüten en donanımlı üç alimden biri olduğu hususunda fikir birliği olduğu söylenmektedir.(İbn Ferhûn, t.y., s. 1/236-238) Farklı alanlarda birçok eser kaleme alan Karâfî'ye yirmiden fazla eser nispet edilmektedir. Bunların içinde Fahreddin Râzî'nin *el-Erbâîn fi'usûliddin* adlı eserine yazdığı şerhi(el-Karâfî, 1995, ss. 27-29) Eş'arî kelamına dair derin bilgi sahibi olduğunu göstermektedir. Yukarıda kendisinden söz ettiğimiz Caferî gibi Karâfî de Hristiyan inancıyla ilgili eser yazmakla yetinmemiş, bu inanca sahip olanlarla yüz yüze münazaralar yapmıştır. Nitekim *el-Ecvibetu'l-fâhire* adlı eserinde dile getirdiği "Onlardan birçok kişiyle tartıştım ve inançlarını benim için betimlemelerini ve temellendirmelerini istedim" ifadeleri, Hristiyan bilginlerle mükerrer defa uzun münazaralar yaptığını göstermektedir. Yine Karâfî'nin de selefi Caferî gibi Eyyübî sultanı Melik Kamil ile ilişkisinin olduğu *Edilletü'l-vahdâniyye fi'r-reddi 'ale'n-Nasrâniyye* adlı eserini ona hediye sunmasından anlaşılmaktadır.(el-Karâfî, 1988, ss. 19-20) Şu kadar var ki Karâfî, Caferî'den farklı olarak tarihi veriler, Eski ve Yeni Ahit'ten nakli delillere başvurmanın yanı sıra akli delillere de sıklıkla başvurmuştur.

Daha önce de ifade ettiğimiz üzere Caferî'nin *Beyânu'l-vâdhi'l-meşhûd min fedâihi'n-Nasârâ ve'l-Yehûd* adlı eseri, gençlik çağında kaleme aldığı *Tahcîlü men harrefe't-Tevrâte ve'l-İncîl* adlı hacimli eserinin muhtasarıdır. Yine söz konusu eser Caferî'nin *er-Red 'ale'n-Nasârâ* adlı kitabındaki konuları da büyük ölçüde ihtiva etmektedir. Bu nedenle bazen Caferî'nin diğer eserlerine de atıfta bulunmakla birlikte burada sadece *Beyânu'l-vâdhi'l-meşhûd min fedâihi'n-Nasârâ ve'l-Yehûd* adlı eserini inceleyeceğiz.

Caferî, söz konusu eserinde daha çok Tevrat ve İncil'den nakli delillerle münazaraya başvurur. Müslüman alimlerin Hristiyanlara karşı akli ve kelâmî delillere dayalı reddiyeler yazdıklarını belirten Caferî, bunun pek de faydalı olmadığını söyler. Ona göre nakle meyilli ve akli konuları anlamada yetersiz kalan Hristiyanlarla, akli delillerle tartışmak anlamsızdır.(el-Caferî, 1432, s. 105) O, bu iddialarını şu sözleriyle desteklemeye çalışır:

"Yüce Yaraticının, ezeli kelimesini yüceler yücesinden yerin alçaklığına indirdiğine, Ezeli Kelime'nin Adem oğullarından bir kadının rahmine yerleşerek dokuz ay orada beklediğine, karanlıklar içinde adet kanıyla beslendiğine, annesinin hissettiği elemelerle elemeliğine, sonrasında anne rahminden çıkıp bezlere sarıldığına, annesinin onu emzirdiğine, onu büyütüp terbiye ettiğine inandan akla daha uzak kim olabilir? Aralarında otuz yıl kaldığı Yahudiler tarafından düzenbaz ve büyücülükle suçlandığına, annesinin zina ile itham edildiğine, olgunluk döneminde insanları kendisine ibadet etmeye çağırdığına, ayak takımı bir grup Yahudi tarafından hakaret edilerek işkencelerle öldürüldüğüne ve adı iki hırsız ile birlikte asıldığına, sonrasında tasadduk edilen bir kefenle sarılarak gömülüp ilahlarının ortadan kaybolduğuna inananların yanlışlığını ortaya koymak için akıldan uzak bu inançlarını anlatmak yeterlidir."(el-Caferî, 1988, ss. 56-57)

Nakli deliller üzerinde yoğunlaşacağını belirten Caferî, bu konuda donanımlı olduğunu iddia eder. Tevrat'ın beş kitabını, Davud'un Mezmurlar'ını, her dört İncili, Pavlus'un mektuplarını, Resullerin İşleri'ni ve Emanet'i (Hristiyan inancına dair İznik Konsili'nde alınan kararlar) etüt ettiğini belirtir. Ayrıca Hristiyanlığın birer mezhebi olan Yakûbiler ve Nastûrîlerin de kitaplarını okuduğunu, onların diliyle kendilerine hitap ettiğini ve kitaplarının bazı bölümlerini onlardan ders alarak istilahlarını öğrendiğini kaydeder.(el-Caferî, 1432, ss. 106-115)

Caferî, *Beyânu'l-vâdîhi'l-meşhûd min fedâihi'n-Nasârâ* adlı eserini on başlığa ayırmıştır. İlk üç başlıkta Hz. İsa'nın yaratılmış bir kul ve Allah'ın bir peygamberi olduğunu, bu bağlamda kutsal metinlerde geçen baba, oğul ve rab gibi ifadelerin tamamen yanlış yorumlandığını aynı kutsal metinlerden hareketle ortaya koymaya çalışır.(el-Caferî, 1432, ss. 123-206) Dördüncü başlıkta İncil'in tahrif edildiğine dair 50 yer zikreder. Ona göre söz konusu yerlerde zikredilen bilgiler bir birini yalanlayacak derecede çelişik ifadeler barındırmaktadır.(el-Caferî, 1432, ss. 207-235) Bir sonraki başlıkta ise Hz. İsa'nın çarmıha gerilmediği ve öldürülmediğine dair akli ve nakli deliller sunar.(el-Caferî, 1432, ss. 236-254) Altıncı başlıkta Hristiyanlar tarafından Müslümanlara yöneltilen on dokuz soruyu cevaplayan Caferî,(el-Caferî, 1432, ss. 255-285) yedinci başlıkta üçün birliği iddiasını çürütür.(el-Caferî, 1432, ss. 286-309) Geri kalan üç başlıkta ise sırasıyla İznik Konsili kararlarının kendi içindeki tutarsızlığını, Hristiyan ve Yahudilerin kimi ayıplarını ve Hz. Muhammed'in nübüvvetine dair Yahudi ve Hristiyan kutsal metinlerinden referanslar zikreder.(el-Caferî, 1432, ss. 310-411)

Eyyûbiler döneminin velut isimlerinden biri olan Karâfi, *Edilletü'l-vahdâniyye fi'r-reddi 'ale'n-Nasrâniyye* adlı eserini dört bab altında işler. Birinci babda Hristiyanlığın temel inançlarını Tevrat ve İncil'den referanslarla, tartışmadan olduğu gibi verir. Ardından İznik Konsili ile başlayan on konsili kronolojik sıralamaya göre müdahale etmeden zikreder. Anlaşıldığı kadarıyla Karâfi, her bir konsilde yaşanan tartışmalar ve ayrılıkları göstererek Hristiyan inancının tutarsızlığını ortaya koymaya çalışmaktadır.(el-Karâfi, 1988, ss. 25-55) İkinci babda ise ilk babda oluşturduğu zeminden hareket ederek münazaraya girer. Hem Tevrat ve İncil'den nakillerle hem de güçlü akli argümanlarla söz konusu inanç esaslarını çürütmeye çalışır.(el-Karâfi, 1988, ss. 57-103) Üçüncü babda tarihsel süreç içerisinde İncil'i sonraki kuşaklara aktaranların yaptıkları hataları ve dört İncil arasındaki tutarsızlıkları ele alır.(el-Karâfi, 1988, ss. 103-107) Son babda ise Kur'an'da da belirtildiği gibi mevcut İncillerden Hz. Muhammed'in nübüvvetini gösteren referanslar sunar.(el-Karâfi, 1988, ss. 109-112) Karâfi, bir diğer eseri olan *el-Ecvibetü'l-fâhire* adlı kitabını ise bir Hristiyan bilginin, İslam inancına bir takım sorular yönelmek ve Kur'an ayetlerinden hareketle kendi inancının haklılığını ortaya koymak için yazdığı bir risaleye reddiye olarak kaleme aldığını belirtir.(el-Karâfi, 1988, s. 47) Karâfi, birinci babda söz konusu risalede Kur'an'dan sunulan referansları ele alacağını belirtir.(el-Karâfi, 1988, s. 47) Lakin Hristiyanların bilgisiz ümmi bir toplum olduğu göstermek için bazı tarihi anekdotları zikrettiği uzun bir girizgâh sunduktan sonra(el-Karâfi, 1987, ss. 53-68) söz verdiği konuyu işler.(el-Karâfi, 1987, ss. 68-176) İkinci babda ise yazdığı kitaba adını veren Müslümanlara yöneltilen toplam on beş soruya yer verir. Burada usulcü kimliğini konuşturur Karâfi, sorulara tatmin edici detaylı cevaplar verir.(el-Karâfi, 1987, ss. 179-283) Karâfi üçüncü babda kelimenin tam anlamıyla taarruza geçer ve sorulan on beş soruya karşılık Yahudi ve Hristiyanlara onların kitap ve anlatımlarından yola çıkarak tam yüz yedi soru yöneltilir.(el-Karâfi, 1987, ss. 287-413) Son babda ise yukarıda zikrettiğimiz birinci eserinde yaptığı gibi Hz. Muhammed'in nübüvvetine işaret ettiğine inandığı referanslar sunar. Lakin bu kez sadece İncil'den değil Tevrat'tan da alıntılar yapar.(el-Karâfi, 1987, ss. 417-463)

EYYÛBİLER DÖNEMİNDE HRİSTİYANLARA KARŞI YÜRÜTÜLEN BAZI ÖRNEK TARTIŞMALAR

Caferî ve Karâfi'nin yukarıda zikredilen eser içeriklerinden anlaşılacağı üzere söz konusu dönemde Müslüman ve Hristiyanlar arasında birçok konuda dini-itikadi tartışma gerçekleşmiştir. Şu kadar var ki mevzu bahis tartışmaların tamamına bu çalışmada yer verilmesi araştırmanın amacı ve sınırlarını aşmaktadır. Bu nedenle bu başlık altında yukarıda zikredilen eserlerde üzerinde en çok durulan ve her iki taraf için birincil öneme sahip olan iki konu örnek olarak ele alınacaktır. Bu konulardan biri Hristiyanların Müslümanlara, diğeri ise Müslümanların Hristiyanlara yönelttiği bir tenkidi ihtiva edecektir. Bunlar Hz. Muhammed'in peygamberliğinin evrenselliği ve Hz. İsa'nın Allah'ın oğlu kabul edilmesi meseleleridir.

Hz. Muhammed'in İslam Peygamberi olarak gönderilmesinden bu yana bu yeni dine karşı duranlar tarafından birçok şüphe ortaya atılmıştır. Bu çabalar, Müslüman ve Hristiyanlar arasında yaşanan çatışmaların en şiddetlileri olan Haçlı Seferleri döneminde daha yoğun bir hal almıştır.(Süleyman b. Abdullah, 2007, s. 1/313) İslam dini etrafında oluşturulmaya gayret edilen söz konusu şüphelerin başında ise kuşkusuz Hz. Muhammed'in peygamberliğinin evrensel olmadığı iddiası gelmektedir.(Süleyman b. Abdullah, 2007, s. 1/315) Nitekim Karâfi'nin, *el-Ecvibetü'l-fâhire* adlı eserinde yer verdiği Hristiyan din alimlerinden birinin Müslümanlara karşı yazdığı bir risalede söz konusu iddia ilk sırada zikredilmiştir.(el-Karâfi, 1987, s. 47) Bu kişi Hz. Muhammed'in kendilerine gönderilen bir peygamber olmamasından ötürü ona tabi olmalarının gerekmediğini ileri sürmüş ve iddiasını destekleyecek kimi Kur'an ayetlerini referans sunmuştur. Ona göre “Anlayabilesiniz diye biz onu Arapça bir Kur'an olarak indirdik.”(*Kur'ân Yolu*, t.y., Yusuf 12/2.) “İstisnasız her peygamberi kendi kavminin diliyle gönderdik ki onlara açık açık anlatsın.”(*Kur'ân Yolu*, t.y., İbrahim 14/4.) “Fakat senden önce kendilerine uyarıcı gelmemiş olan bir kavmi uyarman için rabbinden bir rahmet olarak (sana da vahiy gönderdik).”(*Kur'ân Yolu*, t.y., Kasas 28/46) “Ümmilere kendi içlerinden, onlara âyetlerini okuyacak, onları arındıracak, onlara kitabı ve hikmeti öğretecek bir elçi gönderen

O'dur.”(*Kur'an Yolu*, t.y., Cuma 62/2) “Bu (Kur'an), Ümmülkurâ (Mekke) ve çevresindekileri uyarman için sana indirdiğimiz, kendisinden öncekileri doğrulayıcı mübarek bir kitaptır.”(*Kur'an Yolu*, t.y., En'am 6/92) ayetleri bu hakikati ortaya koymaktadır. Zira mezkûr ayetlerden her kavmin kendi diliyle gönderilen peygambere uymak zorunda olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle Hristiyanların sadece kendi dilleriyle inen kitaplar olan Tevrat ve İncil'e tabi olmaları gerekmektedir.(el-Karâfi, 1987, s. 68)

Yukarıda aktardığımız iddialardan sonra Karâfi bunlara cevap vermeye çalışır. Ona göre bu iddia her şeyden önce Hristiyanların aleyhindedir. Zira Tevrat İbranice, İncil ise Rumca ile nazil olmuştur. Bu durumda Tevrat'ın hükümlerini tatbik eden Hristiyanlar, tıpkı Rumların Arapçayı sonradan öğrenmeleri gibi İbraniceyi sonradan öğrenmişlerdir. Kıptî ve Habeşli Hristiyanlar ise Rumca ve İbraniceyi bilmedikleri için İncil ve Tevrat'a uymaları hususunda tamamen hatalı olmaları gerekir. Şayet Tevrat ve İncil tercüme edilmeseydi Rumlar Tevrat'ı, diğer Hristiyanlar ise her iki kutsal kitabı anlayamazlardı.(el-Karâfi, 1987, ss. 71-72) Kaldı ki söz konusu iddia Hz. Muhammed'in Araplarla sınırlı olsa da peygamberliğini kabul etmektedir. Peygamberler doğru sözlü kimselerdir. Hz. Muhammed Yahudilerle savaşmış; Roma İmparatoru, Mısır Mukavkıs'ı ve Pers Kısra'sına davet mektupları yazmıştır. Bu da peygamberliğinin evrensel olduğunu göstermektedir.(el-Karâfi, 1987, ss. 42-73) Zaten Kur'an'da “Biz seni sadece müjdeleyici ve uyarıcı olarak bütün insanlara gönderdik; fakat insanların çoğu bunu anlamıyorlar.”(*Kur'an Yolu*, t.y., Sebe' 34/28) buyrulmaktadır. Karâfi, itiraz sadedinde zikredilen ayetlere de cevap vermektedir. Ona göre peygamberliğin birincil amacı beyan ve irşattır. Bu ise ancak dil birlikteliğiyle sağlanabilir. Bu hikmete binaen her peygamber kendi kavminden ve o kavmin diliyle görevlendirilmiştir. Bir peygamberin kendi kavmi tarafından benimsenmesinden sonra diğer kavimler de onu benimseme yoluna girer. Zira onun tüm hallerine vakıf olan ve onu en yakından tanıyan kendi kavmidir. Bu durumda yabancı kavimlerin ona tabi olması kendi kavminin ona ram olmasından evladır. Kaldı ki “Her peygamberi kendi kavminin diliyle gönderdik” ifadesiyle “Her peygamberi sadece kendi kavmine gönderdik” ifadesi arasındaki fark açıktır. İkinci ifade risâletin belli bir kavme tahsisini belirtirken, tartışma konusu birinci ayet olan ilk ifade bu manayı içermemektedir.(el-Karâfi, 1987, ss. 69-71) Hz. Muhammed'in Arapları uyarması için gönderildiğini ifade eden ayetlerde de durum farklı değildir. Hz. Muhammed bu ayetlerden tahsisin murat edildiğini anlamamış; Roma, Pers ve diğer milletleri İslam'a davet etmiştir. Onun zamanında yaşayan düşmanları da böyle bir iddiada bulunmamış ve bu durumu aleyhine delil olarak sunmamıştır.(el-Karâfi, 1987, ss. 75-76)

İslam dininin yüce kitabı Kur'an-ı Kerim ve Müslüman alimler tarafından Hristiyan inancına ait tenkit edilen konuların başında Hz. İsa'nın Allah'ın oğlu olduğu iddiası gelmektedir. Bundan hareketle Caferî de Hristiyan inancını eleştirdiği konuların başında söz konusu mevzu ele almaktadır. Caferî, konunun girişinde Hristiyanların Hz. İsa'nın Allah'ın oğlu olduğu iddiasını akli argümanlarla çürütmeye çalışsa da bunu kısa tutar.(el-Caferî, 1988, ss. 57-58) O, asıl maharetini Kitab-ı Mukaddes'ten yaptığı alıntılarla ortaya koyar. Zira daha önce de Caferî'den aktardığımız üzere o, Hristiyanların nakle meyilli olduklarını ve akli konuları anlamada yetersiz kaldıklarını düşünmektedir.(el-Caferî, 1432, s. 105)

İncil'de yer alan “Göklerden gelen bir ses, “Sevgili Oğlum budur.”(*Kitab-ı Mukaddes*, t.y., Mat. 4:7) ifadesini tartışan Caferî, Hz. İsa'nın Allah'ın oğlu olduğuna dair beyanı olduğu faraza kabul edilse bile bu onun gerçek anlamıyla alınmasını gerektirmeyeceğini belirtir. Ona göre oğul ifadesi, sadece Hz. İsa'nın diğer insanlardan üstün kılındığını ortaya koymak için kullanılmıştır. Zira oğul ifadesi zikrettiğimiz anlamda Hz. İsa'dan önceki İsrail oğullarından kimileri için de kullanılmıştır. Nitekim Hz. Musa'ya hitaben Tevrat'ta “Sonra firavuna de ki, ‘Rab şöyle diyor: İsrail benim ilk oğlumdur. Sana, bırak oğlum gitsin, bana tapsın, dedim. Ama sen onu salıvermeyi reddettin. Bu yüzden senin ilk oğlunu öldüreceğim.’”(Kitab-ı Mukaddes, t.y., Çık. 4:22-23.) buyrulmuştur. Yine Hristiyanların da kabul ettiği üzere Yüce Allah, Hz. Davud için “Bana, ‘Sen benim oğlumsun’ dedi, bugün ben sana baba oldum.”(*Kitab-ı Mukaddes*, t.y., Mez. 2:7.) demiş, Yeşeya Peygamber'e hitaben de “Ey gökler dinleyin, ey yeryüzü kulak ver! Çünkü Rab konuşuyor: ‘Çocuklar yetiştirip büyüttüm, ama bana başkaldırdılar.’”(Kitab-ı Mukaddes, t.y., Yşa. 1:2.) buyurmuştur. Burada İsrail oğullarından Allah'a kul olanların kastedildiği anlaşılmaktadır.(el-Caferî, 1988, ss. 59-60) Caferî, oğul ifadesinin Hz. İsa'dan başka kimseler için kullanılmaması durumunda Hristiyanların bir nebze de olsa şüpheye düşme haklarının olabileceğini belirtir. Ne var ki yukarıda aktarılan naslardan da anlaşılacağı üzere oğul ifadesinin Hz. İsa için kullanımının bir ayrıcalık olmadığı görülmektedir.(el-Caferî, 1988, s. 60)

Caferî, Eski ve Yeni Ahit'ten yaptığı nakillerle oğul ifadesinin seçkin kul manasına yorulması gerektiğini ortaya koyduktan sonra, tüm bu söylediklerini Hz. İsa'nın kendisini Allah'ın oğlu olarak takdim ettiği varsayımı üzerine inşa ettiğini söylemektedir. Ona göre Hz. İsa'dan aktarılan bu tür rivayetler asılsızdır. Zira İncil'de Hz. İsa'nın insanoğlu olduğuna dair açık ifadeler de bulunmaktadır. Nitekim Matta İncili'nin girişinde “İbrahim oğlu, Davut oğlu İsa Mesih'in soy kaydı şöyledir”(Kitab-ı Mukaddes, t.y., Mat. 1:1-2.) denilerek onun Allah'ın oğlu değil Hz. Davud'un soyundan geldiği ifade edilmiştir. Yine Luka İncili'nde “Ama melek ona, ‘Korkma Meryem’ dedi, ‘Sen Tanrı'nın lütfuna eriştin. Bak, gebe kalıp bir oğul doğuracak, adını İsa koyacaksın. O büyük olacak, kendisine ‘Yüceler Yücesi'nin Oğlu’ denecek. Rab Tanrı O'na, atası Davud'un tahtını verecek.”(*Kitab-ı Mukaddes*, t.y., Luk. 1:31-33.) denilerek aynı hakikate vurgu yapılmıştır.(el-Caferî, 1988, s. 60)

Caferî, birbiriyle çelişir görünen nasları aktardıktan sonra Hristiyanların kabul etmekten kaçamayacakları bir sonuca varır. Buna göre ya Hz. İsa ve ondan önce yaşamış kimi İsrail oğulları için oğul ifadesini içeren nakiller batıldır ya da nakillerin birbiriyle bağdaştırılması için oğul ifadesi seçkin kul, kendini kulluğa adanmış kişi şeklinde tevîl edilmelidir.(el-Caferî, 1988, s. 61) Nitekim Yuhanna İncili'nde yer alan "Kardeşlerime git ve onlara söyle, **benim Babam'ın ve sizin Babanız'ın, benim Tanrım'ın ve sizin Tanrınız'ın** yanına çıkıyorum."(*Kitab-ı Mukaddes*, t.y., Yu. 20:17.) İle Matta İncili'nde geçen "Saat üçe doğru İsa yüksek sesle, 'Eli, Eli, lema şevaktani?' yani, '**Tanrım, Tanrım**, beni neden terk ettin?' diye bağırdı."(*Kitab-ı Mukaddes*, t.y., Mat. 27:46.) İfadeleri bu durumu bariz bir şekilde ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Abbasîler döneminde Batı kaynaklı Yunan felsefesi İslam düşüncesini derinden sarmıştı. Ne var ki diğer dinlerin aksine akla önemli bir rol biçen İslam düşüncesinin güçlü yapısı Yunan felsefesini büyük ölçüde ehlileştirerek kendine has bir felsefeyi, İslam felsefesini üretti. Elbette bu iş sadece felsefeyle sınırlı kalmadı. İslam itikat ve fûrûatının üzerine inşa edildiği kelimeler ve usûlul-fıkıh ilimleri, mantık başta olmak üzere felsefi bilgilerle kendini tahkim etti. Sonuç olarak Müslümanlar, İslam'ın itikadî ve amelî boyutunu güçlü bir şekilde savunabilecekleri mekanizmalar meydana getirdi. Haçlı Seferleri sırasında Müslümanlar toprak kaybetse de fikri olarak Hristiyanlardan çok daha güçlüydü. Haçlı Seferlerinin büyük bir bölümünün tekabül ettiği Eyyûbiler döneminin Eş'arî kelamcı ve usûlcülerden olan Ebü'l-Bekâ el-Caferî ve Şihâbuddin el-Karâfî, bu durum için iki güzel örnek teşkil etmektedir. Hristiyanlar, akılla bağdaştırılması güç olduğu için itikatlarını daha çok nakillere dayandırmışlardı. Bu nedenle söz konusu iki âlim, yazdıkları eserlerde akli delillerin yanında nakli delillere de başvurmuşlardı. Birçok bölümden oluşan Eski Ahit ve Yeni Ahit'e vukûfiyetleri, Eyyûbî dönemi âlimlerinin Hristiyan inancını etüt etmek için yoğun çaba sarf ettiklerini göstermektedir. Öte yandan söz konusu eserlerin incelenmesi neticesinde bunların, sadece Hristiyan itikadını eleştirmediği yanı sıra Hristiyanların İslam inancına yönelttikleri tenkitlere de cevap verdiği görülmüştür. Bu durum, Haçlıların istila ettikleri topraklarda yaşayan Müslümanları Hristiyanlaştırma çabası içinde olduklarını göstermektedir.

Eyyûbiler döneminde kitlesel ve ferdi bazda İslam'ı benimseyen çok fazla Hristiyan olduğu görülmüştür. Anlaşıldığı kadarıyla kültürel, sosyal, iktisadi ve dini birçok neden buda etkili olmuştur. Müslüman olanlar içinde birçok din adamının bulunması, bunun bir sonucu olarak avamdan çok fazla kişinin Müslüman olması, Hristiyan itikadının eleştirildiği eserler ve din adamlarıyla yüz yüze yapılan tartışmaların bu durumun oluşmasında etkili olduğu kanaatini uyandırmaktadır.

KAYNAKÇA

- Arnold, S. T. W. (1971). *Ed-De'vetü ile'l-İslâm* (H. İ. Hasan & A. Abidin, Çev.). Mektebetü'n-nahdati'l-Mısriyye.
- Âşûr, S. A. (2010). *El-Hereketü's-Salibiyye*. Mektebetü'l-Encilü el-Mısriyye.
- Cahen, C. (1995). *Eş-Şark ve'l-garb zemene'l-hurûbi's-salibiyye* (A. eş-Şeyh, Çev.). Sînâ li'n-neşr.
- Çalışır, A. O. (2018). *Deniz aşırı Ülke'den Havadisler: Haçlıların Mektupları (1097-1252)*. Kutlu Yayınevi.
- Çekiç, A. (2020). *Kudüs'ün Gölgesinde Eyyûbî-Haçlı İlişkileri 1171-1250* (Savaş, Diplomasi ve Barış). Gece Kitaplığı.
- el-Caferî, E.-B. S. (t.y.). *Tahcîlü men harrefe't-Tevrâte ve'l-İncîl*. Mektebetü'l-'abîke.
- el-Caferî, E.-B. S. (1432). *Beyânu'l-vâdîhi'l-meşhûd min fedâihi'n-Nasârâ ve'l-Yehûd*, Câmîâtü Ümü'l-kurâ.
- el-Caferî, E.-B. S. (1988). *Er-Red 'ale'n-Nasârâ*. Darü't-tevfik.
- el-Karâfî, Ş. A. (1987). *El-Ecvibetü'l-Fâhire ani'l-esileti'l-fâcîre*. Nevâdirü't-türâs.
- el-Karâfî, Ş. A. (1988). *Edilletü'l-vahdâniyye fi'r-reddi 'ale'n-Nasrâniyye*. Mektebetü'n-nâfîze.
- el-Karâfî, Ş. A. (1995). *El-İhkâm fi temyîzi'l-fetâvâ*. Darü'l-beşâir el-İslâmiyye.
- el-Yünîni, K. M. (1955). *Zeylü Mirâti'z-Zamân*. Dâiretü meârif il-'Usmâniyye.
- İbn Ferhûn, İ. B. el-Ya'merî. (t.y.). *Ed-Dîbâcül-müzheb fi marifeti e'yâni 'ulemâi'l-mezheb*. Darü't-turâs.
- İbn Şeddâd, B. (1994). *En-Nevâdirü's-sultâniyye ve'l-mehâsinü'l-Yûsufiyye*. Mektebetü'l-Hancî.
- Joinville, J. D. (2002). *Bir Haçlının Hatıraları* (C. Kanat, Çev.). Vadi Yayınları.
- Kasım, K. A. (1990). *Mâhiyetü'l-Hurûbi's-Salibiyye*. Alemü'l-ma'rife.
- Kitab-ı Mukaddes. (t.y.). Geliş tarihi 24 Mart 2023, gönderen <https://kutsalkitap.info.tr/>
- Kur'an Yolu. (t.y.). Geliş tarihi 24 Mart 2023, gönderen <https://kuran.diyaret.gov.tr/>

- Sırma, İ. S. (1996). Haçlı Seferlerinde Templierler, ya da Din Savaşçıları. İçinde Haçlı Seferlerinin 900. Yıldönümünde Uluslararası Selâhaddin-i Eyyûbî Sempozyumu (ss. 152-158). Erkam Matbası.
- Süleyman b. Abdullah. (2007). Da'vetü'l-Müslimîn li'n-Nasârâ fi 'asri'l-Hurûbi's-Salîbiyye. Mektebetü'r-Rüşd.
- Usta, A. (2011). Haçlı Seferleri Döneminde Din Değişirme Vakaları. BELLETEN, LXXV(274), 691-717.